

Близнюк Р.О.

**Историография высшего аграрного образования Украины
в исторической научной литературе 1950 – сер. 1960-х годов.**

Проведен историографический анализ исторической научной литературы 50 – сер. 60-х годов XX века относительно высшего аграрного образования Украины. Освещены тенденции, закономерности, подходы к пониманию сущности проблемы указанных лет.

Выявлено, что проблема подготовки кадров сельских специалистов высшей квалификации в этот период поднималась в подавляющем большинстве работ, однако практически отсутствуют комплексные исследования вопросов функционирования и развития высшей сельскохозяйственной школы. Вопросы истории развития высшего сельскохозяйственного образования в УССР исследователи касались вскользь, только в контексте освещения становления и развития целостной системы сельскохозяйственного образования Советского Союза.

Ключевые слова: историография, высшее аграрное образование, высшие сельскохозяйственные учебные заведения.

Blyznyuk R.O.

**The Historiography of Ukraine's Higher Agrarian Education
in Historical Scientific Literature of the 1950th – middle 1960ies.**

A historiographical analysis of historic scientific literature of the 50th - mid 60ies of the XXth century on higher agricultural education in Ukraine is carried out. Trends, regularities, approaches to understanding the problem's essence of the mentioned years are elucidated.

It was discovered that the problem of training of rural personnel of highly qualified specialists in this period was explored in most researches, but almost there were no comprehensive analyses of functioning and development of higher agricultural school. Researchers analyzed in passing the problems of the history of the development of higher agrarian education in the USSR, but only in the context of illustration the establishment and development of integrated system of the Soviet Union's agricultural education. These researches' studies included only separate scattered facts and fragmented examples of condition of Ukraine's higher agrarian education.

The researches' priority theme was the reform of higher agrarian education. The issue of improving the quality of agricultural specialists preparation and the need to change the training programs, that was predetermined by the science progress, trends in socio-political and economic life, raised in the time.

Partial liberalization of socio-political life, the cessation of mass repressions and persecution of scientists had positive influence on the content of scientific works of the first historiographical period. Never the less, such factors as the intervention of the party nomenclature and the state censorship into the development of historical science, the imposition of legalized principles of party membership and class nature on researchers constrained the scientific level of historical studies on problems of higher agrarian education.

Despite the fact that the hypertrophied positive assessments prevailed in historical literature, it contained great amount of actual material, presented the general atmosphere of the day, helped to understand the specific conditions of the Ukraine's high agrarian school, the main problems of its improvement.

The generalization of scientific achievements in the higher education's history is extremely important both for further research in particular, and for the history of the Ukrainian culture and in general.

Keywords: historiography, higher agrarian education, higher agricultural educational institutions.

УДК 94(477) + 338.43"19"

Н.Б. КРАВЧЕНКО

**РЕФОРМУВАННЯ ФОРМ ВЛАСНОСТІ ТА ГОСПОДАРЮВАННЯ У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ 80-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

На основі опублікованих та архівних матеріалів визначено особливості реформування форм власності та господарювання у сільськогосподарському виробництві України в другій половині 80-х – першій половині 90-х років ХХ століття.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільськогосподарське виробництво, реформування, форми власності, форми господарювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформа політичної та економічної систем неможлива без докорінного поліпшення форм господарювання в сільськогосподарському виробництві. Тому після проголошення незалежності постало питання про шляхи реформування у другому блоці АПК. Від результативної модернізації сільськогосподарського виробництва, реформування форм власності та господарювання залежить кінцева ефективність роботи АПК та успішність трансформаційних перетворень в економіці України загалом. Звідси впливає важливість і актуальність вивчення процесів, які

107

відбуваються в другому блоці АПК.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Перший досвід реформування в сільськогосподарському виробництві узагальнено у працях вчених-істориків О.О. Бондарчука, Г.І. Сургая, П.П. Панченка, П.Я. Циткилова, де висвітлюються передумови змін економічних відносин в аграрному секторі України, наводиться фактологічний матеріал про виникнення нових форм господарювання у сільсько-господарському виробництві наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття. Проб-леми кадрового забезпечення та суспільно-політичні аспекти реформування відобра-жено у працях О.С. Каденюка, С.О. Білана, В.П. Михайлюка, А.О. Білоуса, В.М. Литвина, Ф.Х. Джоса. Важливі аспекти розвитку другого блоку АПК розгляда-ються на сторінках спеціалізованих журналів «Пропозиція», «Економіка АПК», «Еко-номіка, закон, ринок», «Агро-Україна», що висвітлили у вітчизняних дослідженнях Гладій М. [7], Бакуменко І. [5], Баланюк І. [6], Федієнко П. [28], Лазня В. [13], Бойко В. [13], Македонський А., Білоусько Т., Грищенко О. [14], Дем'яненко М. [9] та ряд ін., обробка, систематизація та аналіз матеріалів яких подається у запропонованій статті.

Мета досліджень та методика їх проведення. На базі всебічного аналізу типо-вого фактологічного матеріалу визначено місце сільського господарства в системі АПК та специфіку його реформування. Обраний хронологічний період дає змогу просте-жити основні тенденції формування і здійснення державної політики щодо зміни економічного ладу та особливостей цього процесу в другому блоці АПК.

Виклад основного матеріалу. Ще до проголошення незалежності України в аграрному секторі відбувалося реформування форм власності та господарювання. По-перше, ряд радгоспів перетворювалися у колгоспи. У липні 1990 р. одержав статус колгоспу радгосп “Комуніст” Любомльського району Волинської області, а на початку 1991 р., радгосп “Косовський” – у Івано-Франківській області, радгоспи – “Старосам-бірський”, “Прикордонник”, “Прогрес”, “Стрілківський”, “Дніпровський” у Львівській області, радгоспи імені Мічуріна і “Маринівський” у Миколаєвській області та ін. [2], По-друге, вже розроблялися нормативні документи щодо зміни економічних відносин у сільськогосподарському виробництві.

У травні 1991 року Агропром України направив у обласні та районні структури своєї системи документ “Вдосконалення форм господарювання в АПК в умовах рин-кових відносин”. У передмові вказувалося, що законодавче надання рівних можли-востей для розвитку всіх форм власності, господарювання в АПК дозволяє більш успішно вирішувати питання про поєднання великого, середнього і дрібного товарного виробництва. З урахуванням цього визначилося, що при збереженні колгоспів і рад-госпів як основних товаровиробників, в аграрному секторі посиляться процес ство-рення селянських (фермерських) господарств, кооперативів, орендних колективів. Роз’яснювалося, що кожен член трудового колективу повинен стати співвласником засобів виробництва, мати в них свою частку або пай.

Водночас відзначалося, що подальшого розвитку повинні набувати такі форми господарювання, як агрокомбінати і агрофірми, агроторгівельні підприємства, які в повній мірі відповідають ринковим відносинам, оскільки забезпечують поєднання виробництва, переробки, зберігання і реалізацію продовольства. На підтвердження цієї рекомендації наведені дані: у травні 1991 року в Україні діяли 91 агрокомбінат і агрооб’єднання [3]. В цей період у ряді регіонів України вже діяли агрофірми, в яких виробничі відносини будувалися на принципах госпрозрахунку, виникли аграрні кооперативні об’єднання і малі підприємства [4].

У другій половині 80-х років ХХ століття, коли в СРСР здійснювалась горба-човська перебудова, були зроблені чисельні спроби структурних реформацій в агро-промисловому комплексі. На міжгалузевому та міжгосподарському рівні було досяг-нуто певної різноманітності організаційних форм в сільськогосподарському вироб-ництві. В Україні в другій половині 80-х років працювало 43 агропромислових комбі-нати, 30 агропромислових об’єднань, 48 агрофірм і 18 агроторгових об’єднань. Понад 1700 колгоспів і радгоспів,

...
близько 200 промислових підприємств, 500 торговельних, обслуговуючих та інших організацій були залучені до їх роботи. Головне завдання цих новоутворень полягало в пошуку такої виробничо-господарської системи, яка б була достатньо гнучкою, щоб подолати перешкоди створені командно-адміністративними методами управління та галузевою відокремленістю. З цією метою сільськогосподарські підприємства об'єднували свої зусилля з підприємствами переробної промисловості, торговельними та обслуговуючими організаціями [25, с. 17]. Саме у 1980-тих роках також продовжувала спостерігатися тенденція до міжгосподарського кооперування. Так, наприкінці 80-х рр. ХХ ст. в Україні існувало 2,4 тис. міжгосподарських формувань, 703 з яких займалися виробництвом, інші були залучені до переробки сільськогосподарської продукції та обслуговування [30, с. 8].

В процесі проведення аграрної реформи одержали подальший розвиток різноманітні агропромислові структури, які ще наприкінці 80-х років склалися в результаті утвердження інтеграційних проектів у сферах виробництва і переробки сільгосп-продукції, а також доведення продуктів харчування до споживача. Ці процеси одержали розвиток на різних ієрархічних рівнях господарювання – в спеціалізованих і багатогалузевих підприємствах (із значним обсягом товарної продукції), у регіональних функціонально-галузевих продуктових системах, в агропромислових комбінатах (АПК). Зокрема, найбільшого розвитку набули останні. До 1990 р. в Україні було створено 41 АПК, але через реорганізацію системи державного управління, зміни в законодавчій базі щодо агропромислового виробництва, інші об'єктивні та суб'єктивні причини на початок 1995 р. їх залишилося тільки 12. В основному це ті самі комбінати, що створювалися не як «данина моді», а з власної ініціативи сільськогосподарських, переробних, сервісних та інших підприємств (організацій), і очолювалися ініціативними, підприємливими керівниками. Серед них – АПК «Нікопольський» (Нікопольського району Дніпропетровської області), «Дністровський» (Білгород-Дністровського району Одеської області), «Рось» (Білоцерківського району Київської області) [21].

У перші роки своєї діяльності АПК характеризувалися значними позитивними зрушеннями щодо збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, розширення їх асортименту та поліпшення якості. Великою мірою це зумовлювалося пошуком раціональних методів і форм організації виробництва, нарощування і вдосконалення його технічного потенціалу, розвитком інфраструктури. Досвід підтвердив, що особливо ефективно діють агропромислові корпоратції, які є добровільним договірним позавідомчим об'єднанням господарчих суб'єктів різних форм власності – юридичних (сільськогосподарських, переробних, банківських, інфраструктурних, наукових та ін.) і фізичних осіб (і в тому числі – іноземних) на основі поєднання їх виробничих, комерційних і наукових інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного із засновників, визначених у засновницьких документах. Засновники агропромислової корпоратції зберігають статус юридичних осіб, а також економічну і правову самостійність щодо виробничо-господарської, підприємницької та інших не заборонених законодавством видів діяльності. На початку 1996 року реформувався в агропромисловий концерн агропромисловий комбінат «Рось» (Київська область), який об'єднав понад 100 підприємств і організацій [22].

Досвід показав, що в поєднанні з майновими паями, розвиток земельно-орендних відносин істотно змінює соціально-економічну суть колективних сільськогосподарських підприємств: з моноколективних вони стали приватно-колективними виробничими структурами, в яких індивідуальна (приватна) власність на майно і землю поєднується з колективною (груповою) формою господарювання. Найбільш поширеною структурою стали колективні сільськогосподарські підприємства. При цьому виявляються різні варіанти реформування колгоспів і радгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства [18].

На початку 1991 р. на загальних зборах колгоспу імені Фрунзе Запорізької області прийнято рішення: вважати власністю (з врученням акту на довічне користування) кожного працівника 15 га землі. При цьому кожному колгоспнику надавалося право особисто

...
вирішувати, як йому бути далі: або вийти з колгоспу і хазяйнувати самостійно, або залишитися членом колгоспу, і тоді його земля, як і раніше, обробляється спільно. Вирішено також питання про щомісячну виплату заробітку за участь в діяльності господарства, а в кінці року кожен власник землі одержуватиме частку доходу, що припадатиме на його наділ. Це породжувало зацікавленість у високо-копродуктивній праці, адже чим більшим буде загальний прибуток, тим вагомішою ставатиме сума на гектар землі. Важливим було рішення й про проведення оцінки особистого внеску кожного у загальний котел за останні двадцять років (1971-1991 рр.). Сплюсувавши заробіток за цей період, визначили пайову частку в основних фондах колгоспу кожного трудівника і пенсіонера. На основі коефіцієнта розподілу прибутку (пайові ставки) на особисті рахунки колгоспників почала нараховуватися належна їм частка приросту основних фондів виробництва. Для пенсіонерів – це гарантія забезпеченої старості, а для працюючих, хто мріє стати фермером – реальна можливість створення бази для самостійного господарювання. Сприймавши вказані принципи, усі члени колгоспу проголосували за створення колективного сільсько-господарського підприємства [5].

Наприкінці 1995 року завершено паювання землі на Черкащині. У ряді колективних сільськогосподарських підприємств проведено вручення сертифікатів на право володіння земельною часткою (паєм). У КСП імені Івана Піддубного (село Красенівка Чорнобаївського району) одержали сертифікати як працюючі, так і пенсіонери. Сертифікати одержать і ті, хто вибув тимчасово на службу до армії чи на навчання. Власникам земельних паїв стали 893 красенівці. На кожного припадало по 2,41 умовного кадастрового гектара. У грошах це становило 1 мільярд 215 млн. крб. (за цінами на 1 липня 1995 року). На зборах, де відбулося вручення сертифікатів, прийняли рішення про те, що розпаювання землі і вручення земельних сертифікатів не означає ліквідацію колективного господарства [8].

Широкого розвитку набули підприємства типу спілки селян, яка за своєю суттю рівнозначна поняттю «спілка селян-власників». У самій назві втілено, що член такого типу колективного господарства є власником. Перша така спілка в Україні була створена у 1991 році в Городенківському районі Івано-Франківської області. На основі організаційно-методичних розробок інституту аграрної економіки УААН колишній радгосп «Ленінським шляхом» на добровільній основі одностайним рішенням його членів був перетворений у спілку селян «Покуття». Важливим тут було те, що реформування колгоспу відбулося одночасно з паюванням майна. Цей процес включав у себе організаційні процедури, що відбулися на одних зборах, де була завершена велика підготовча робота, яка здійснювалася протягом кількох місяців: добровільне припинення діяльності (самоліквідація) колгоспу, затвердження майнових паїв колгоспників, створення нового підприємства – спілки селян з одночасним затвердженням її статуту. Як показала практика, поєднання в часі паювання майна з виробничо-організаційним перетворенням колгоспу в прогресивнішу форму господарювання психологічно було більш дійовим, ніж вирішення кожного з цих питань окремо, як це мало місце в більшості інших господарств [8].

У колективній спілці селян «Яблунів» Галицького району Івано-Франківської області реформування земельних відносин проходило за схемою: паювання земель, які були у користуванні спілки селян, між членами спілки та особами, зайнятими у соціальній сфері села; видача сертифікатів на середню земельну частку особам, включеним у списки; надання права кожному власнику визначитися із земельною часткою та майновим паєм відповідно до виданих сертифікатів; створення на основі поданих заяв власників землі та майна приватного товариства пайовиків [6, с. 25]. Відповідно до спеціального Положення, прийнятого зборами, членам спілки селян та особам соціальної сфери села надано можливість: а) одержувати земельну частку в натурі на місцевості і самостійно вести господарство; б) об'єднатися з іншими власниками для організації спільного виробництва; в) передати свою земельну частку і майновий пай в оренду; г) вступити з наявною часткою землі і майновим паєм в нове приватне господарське формування, яке відповідно до рішення загальних зборів спілки селян «Яблунів» створюватиметься на основі реорганізованої спілки [15, с. 9].

У Тлумацькому районі Івано-Франківської області діяло тридцять три селянських спілки. Більшість членів спілки зайнято у землеробстві. Майже кожний четвертий із них працює у тваринництві. Водночас розвиваються підсобні промисли. У селянській спілці «Жидачівська», крім відгодівельного комплексу, є власна пилорама, олійниця, швейний цех. Прибутки від діяльності цих підрозділів, як від відгодівельного комплексу, дають змогу господарству розраховуватися за електроенергію. А для оплати праці членам спілки коштів не залишається. У зв'язку з цим виплати проводилися товарами найпершої необхідності – у сільському магазині член спілки без грошей в рахунок заробленого одержував сіль, олію, мило, пральний порошок. Все це замовлялося на підприємствах, торговельних фірмах, і оплачувалося м'ясом, молоком, овочами [27]. Водночас у селах Івано-Франківщини утвердилися різні форми кооперативів: а) заготівельно-збутові; б) переробні; в) гурт ремісників і народних майстрів; г) кооперативна крамниця.

Формується все більше господарств, в яких органічно сполучаються сільсько-господарське виробництво та переробні галузі. Це перш за все агрофірми, які виникли в ході реформування великих багатогалузевих колгоспів. Так, у 1987 р. на базі колгоспу «Дружба народів» була створена агрофірма з такою ж назвою. До її складу ввійшли також Червоногвардійський птахокомбінат та птахо-фабрика імені Димитрова. Агрофірма включала 14 тис. гектарів сільгоспугідь, які щороку давали понад 30 тис. тонн зерна, 10 тис. тонн овочів, 6 – картоплі, понад 10 тис. тонн фруктів і стільки ж винограду та 3 тис. баштанних. У колективі агрофірми – понад 6500 чоловік, в тому числі 1900 пенсіонерів. Водночас діяли переробні підрозділи: а) консервний цех (20 млн. умовних банок); б) винно-соковий завод; в) птахофабрика, яка давала з кожного квадратного метра площі по 150 кілограмів високоякісного дієтичного м'яса. Птахо-комбінат з забійним та консервним цехами обладнаний голландським устаткуванням фірми «Сторк», перо-пухову фабрику, яка випускала 6 видів ковдр, перин, подушок, комплекти для новонароджених. М'ясокомбінат, обладнаний найновішим німецьким устаткуванням фірми «Кірхфельд», виробляв за зміну 5 тонн продукції ковбаси 25-х видів та різні копчення [10].

Агрофірма «Зоря» Рівненського району на Рівненщині виникла у січні 1988 р. на базі колгоспу «Зоря комунізму». Тут було 1870 працюючих чоловіків і жінок. Агрофірма мала 5090 гектарів земельної площі, в тому числі 4298 гектарів сільгосп-угідь, 33252 гектара ріллі, її машинно-тракторний парк налічував 200 одиниць техніки. Розвиненим було тваринництво. В агрофірмі налічувалось 2400 корів, 2250 голів великої рогатої худоби, 10 тис. свиней. Функціонували м'ясокомбінат, парниковий комбінат, будівельний комбінат, завод продовольчих товарів, завод склотари, ремонтно-механічна майстерня, станція технічного обслуговування та інші структурні підрозділи. З 1987 р. агрофірма співпрацює з американською фірмою «Піонер Оверсіз» (штат Айова) в галузі вирощування кукурудзи на зерно. Результатом їх співпраці стало створення спільного підприємства «Зоря – насіння». Тут обладнана насінницька лабораторія. Згідно угоди між двома фірмами був побудований калібрувальний завод. Річна потужність – 10 тисяч тонн насіння. Разом з насінням фірма одержувала компетентний агрономічний сервіс – рекомендації по обробці та підготовці ґрунту до посіву, захисту рослин, збиранню врожаю та підготовці високо-енергетичних кормів на основі здрібненого кукурудзяного зерна, зерностержневої маси та силосу. Впроваджені мікробіологічні продукти «Пробіоз» і «117 Інокулянт» як добавки для силосування різних сільськогосподарських культур і добавки у раціон тварин для регулювання процесів травлення [1].

Своєрідним за структурою виробниче акціонерне товариство «Контрольне об'єднання». До його складу входили: а) українсько-американське спільне підприємство у Києві, яке займалося постачанням складної комплектувальної електроніки для комп'ютерів; б) колективне сільгосппідприємство імені Куйбишева, розташоване у селі Волокитине Путівльського району на Сумщині. За угодою між колективами вказаних підприємств було створено єдину структуру з двома підрозділами. Перший зберіг свою назву і спеціалізацію. Другий – на базі вказаного КСП перетворено у сільськогосподарський цех. Промислове підприємство одержало право на користування землею при умові внесення до статутного

фонду 150 млрд. крб. Водночас воно звільнено від сплати податку до листопада 1996 року.

Фінансове поповнення дало можливість зміцнити матеріально-технічну базу сільгоспцеху. У одному з п'яти напівпорожніх корівників обладнали пилораму з сушилкою, столярний цех, а ковбасний – потужністю 3 тонни продукції за зміну. Нове будівництво об'єктивно вимагало додаткового фінансування. Це можна було забезпечити трьома шляхами: а) з допомогою іноземних інвесторів; б) за рахунок комерційних банків; в) на основі випуску облігацій чи акцій. З урахуванням цього було складено бізнес-плани під проект фінансування завершальних робіт з будівництва забійного та ковбасного виробництв і під проект вирощування буряків на основі техніки і технології з Німеччини до кількох адресатів – комерційних банків, вітчизняних та зарубіжних інвестиційних компаній і фондів. Із 480 тисяч американських доларів, одержаних виробничим акціонерним товариством «Контрольне об'єднання» від інвесторів, 140 тисяч використані на закінчення робіт з реконструкції будівель і споруд під забійне і ковбасне виробництво, 200 тисяч – на збільшення торгового обороту із закупівлі пшениці і експорту борошна в Росію. Решту коштів – на оновлення машинного парку, закупівлі телят у населення для подальшої відгодівлі, придбання обладнання і матеріалів для консервації фруктів та овочів [26].

У 1994 – 1995 рр. акціонерними товариствами стали 127 колективних сільсько-господарських підприємств Львівщини. В них впроваджено внутрішнь-господарський розрахунок, періодично виплачувалися дивіденди, виявлялося піклування про спеціальний захист членів товариств. При цьому акціонерні товариства створюються на принципах добровільності. У селі Сахнівці Хмельницької області між хліборобами були поділені паї на землю та основні фонди. На початку 1995 р. пайовики визнали за доцільне об'єднатися в акціонерне товариство «Україна». Акціонерами стали 2 тис. осіб. У володінні товариства 7 тис. гектарів землі, 14 тис. голів худоби, свиноферма, м'ясокомбінат, своя нафтобаза, автотранспортний парк. Тут організована переробка усієї вирощеної продукції овочів, фруктів, м'яса, молока. Продукти харчування реалізуються у 112 магазинах району, у Хмельницькому, Києві. Директором акціонерного товариства «Україна» обрано народного депутата Віктора Семенчука [24].

Започатковувалися в Україні різні напрями кооперування, відповідні світовій практиці фермерського кооперування. Основні з них: 1) постачання, 2) виробниче обслуговування, 3) виробниче кооперування, 4) збут продукції, 5) фінансово-кредитне обслуговування, 6) управління обслуговування, 7) соціальне обслуговування [29].

В ряді областей найбільш широко кооперування розвивалася у тваринництві та підприємствах, що переробляють її продукцію. Так, на Львівщині створюється широка мережа кооперативів «Маслосоюзу». До їх складу входили як виробничі, так і переробні структури. У Стрийському районі до молочарської організації входили підприємства з виробництва молочної продукції «Верховина», фермери, спілки власних селянських господарств, молокозавод, молокозбірні пункти, ряд торгівельних організацій. Відносини між ними будуються на принципах господарського розрахунку. Найвищим органом молочарської організації стають загальні збори його членів, які обирають наглядову раду і контрольну комісію. Наглядова комісія призначає головного директора, який відповідає за господарську діяльність організації. Для вирішення фінансової проблеми створена кредитна спілка, яка надає пільгові кредити членам «Маслосоюзу» [13, с. 70].

Відповідно до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» (ПФГ) [23], до такого роду об'єднань можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті одержання прибутку. ПФГ створюються за рішенням уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції. Великими правами наділене головне підприємство, яке виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні і офіційно представляє інтереси в різних регіонах України та за її межами. Учасники ПФГ виробляють проміжну продукцію

ПФГ або надають банківські та інші послуги учасникам і головному підприємству ПФГ і мають на меті стримування прибутку.

Новою формою господарювання в АПК стають фінансово-агропромислові формування. Перші структури подібного типу створено в Бердичівському районі Житомирської області. Їх засновники – комерційний банк «Амакс», вісім колективних господарств, два хмелерадгоспи, фірма «Агромашсер-віскомплект», товариство з обмеженою відповідальністю «Сигма», концерн «Украгросервіс» і агрофірма «Соколівка» Черкаської області. За рахунок приведення в дію всіх форм інтеграції – через капітал і фінанси, структуру управління, технічну і цінову політику, вказане фінансово-агропромислове формування досягло позитивних результатів господарювання [13, с. 70].

Новими формами господарювання є малі господарства з колективною формою власності. Вперше в Україні вони з'явилися в 1991 році в багатьох селах Львівщини, де раніше були бригади. За ними закріпили земельні угіддя, які належали селянам до їх усуспільнення. Враховувалась також кількість працюючих. Це викликало утруднення. Так, мале господарство «Зашковичі» (Городоцький район) мало 600 га землі. В період становлення тут було 2 трактори, 2 комбайни, 7 автомашин. Не було можливості власними силами виконати обсяг сільсько-господарських робіт. В цьому господарстві допомогли сусідні селянські спілки, кооперативи [13, с. 70].

У ході реформування форм власності та господарювання у аграрному секторі агропромислового комплексу утверджується фермерство. У 1992 році 82 селянські (фермерські) господарства були створені у 14 областях, при чому 36 (44% їх чисельності) у Львівській. З 1992 р. фермерський рух набрав більш широкого розмаху.

Характерно, що значна кількість фермерських господарств діяла не в традиційних сільських, а у промислових районах. Фермерські господарства приміської зони спеціалізувалися на виробництві продуктів тваринництва, овочів та фруктів. Такі процеси відбувалися у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Харківській областях.

Виробничий потенціал фермерських господарств Харківщини у 1995 році поповнився машинним парком у кількості 15 тракторів, 7 вантажних автомобілів, 1 зернового та 10 бурякозбиральних комбайнів. А разом у 1035 фермерських господарствах краю на початок 1996 року налічувалося 811 тракторів, 230 вантажних автомобілів, 170 зернозбиральних та 34 бурякозбиральних комбайни [14, с. 87].

Поряд із становленням нових фермерських господарств є факти їх ліквідації. На Полтавщині у 1994-1995 роках про відмову вести одноосібне господарство заявили 126 фермерів, у Черкаській – 67, Житомирській – 51, Тернопільській – 26, Волинській – 21. Це зумовлено рядом причин [18, с. 7]. У початковий період приватизації хліборобам, які виявили бажання стати фермерами, сільсько-господарські угіддя виділялись без врахування їх якості. В одному випадку це зрошувальні землі та чорноземи, у іншому – змиті, піски чи каштанові ґрунти, родючість яких різнилась у 2-3 і більше разів. Життя вимагає при виділенні сільськогосподарських угідь для формування фермерських господарств враховувати не лише кількість, а й якість земель. Існували проблеми і суто фермерські. До першої серед яких можна віднести практичну неможливість у користуванні послугами таких виробничих структур, як «Сільгоспхімія», «Сільгосптехніка» та автоколони, яким просто не вигідно мати справу з малими за своїми розмірами фермерськими господарствами, а не з великими колгоспами чи радгоспами. Друга важлива проблема полягала в тому, що основну частину грошей за вироблену продукцію одержували не власники-селяни, а всілякі посередники, яких безліч, і які монопольно володіли ринками збуту практично в кожному обласному центрі. Надто великими були й суми, що їх вигрібають у фермера переробники сировини, а також надмірні відсотки за кредити банків. Це ще більше ускладнювало життєдіяльність фермерських господарств. Характерно, що абсолютна більшість селянських (фермерських) господарств є малозабезпеченими. На початку 1995 року до трьох гектарів сільгоспугідь мали 1,8% фермерських господарств, 4-10 – 26,2%, 11-20 – 17,5%, 21-30 – 14,5%, 31-40 – 8,9%, 41-50 – 16,3%, 51-100 – 1,6% понад 100 га – 0,1% фермерів. Не мали

землі 3,1% фермерських господарств. На початку 1996 року тільки 17 тисяч фермерів мали оптимальні ділянки землі, середньої якості техніку і вели товарне виробництво. У розпорядженні 18 тисяч фермерів в основному були поганоконтурні ділянки піщаних, солонцюватих ґрунтів. У них не було техніки, вони не одержували кредитів, по суті вели натуральне господарство [17, с. 5].

При розгляді питання про кількість землі, яка знаходиться у фермерів важливо враховувати, що у деяких регіонах України існує проблема земельної тісноти. Якщо середню землезабезпеченість по Україні прийняти за 1, то по Івано-Франківській області вона матиме коефіцієнт 0,5, Львівській – 0,46, Закарпатській і Донецькій – 1,9, Херсонській – 2, Кіровоградській – понад 2 га. Це в певній мірі відобразилось і на середню кількість землі на одне фермерське господарство в областях. У Закарпатській, Чернівецькій воно становило 5 га, в Івано-Франківській – 8, Львівській – 10, а у Кіровоградській – 35, Херсонській – 32, Миколаївській – 18 га. У зв'язку із цим виникає необхідність диференційованого підходу спеціалізації сільгоспвиробництва у кожному регіоні. У степовій зоні України, де землезабезпеченість більш висока, ніж в інших регіонах, доцільно стимулювати створення великих зернових господарств. У пригірських районах, де орної землі менше, на не великих площах фермери могли б займатися овочівництвом. Ця галузь, хоч і трудомістка, але може робити високо-рентабельними малі земельні ділянки [19].

Існуючі фермерські господарства все більше прагнули до об'єднання на кооперативних засадах. Створюються асоціації фермерів – добровільні об'єднання, які працюють на принципах повного госпрозрахунку, самофінансування і самоврядування, сприяють зміцненню соціально-економічного становища фермерських господарств. Одна із перших таких асоціацій утворилася влітку 1994 р. в Сокальському районі Львівської області. В ній об'єдналися 74 фермерських господарства. Головою асоціації обрали фермера із села Поториця Я. Цюрика, заступником – І. Гейка. Положенням, яке затверджене на установчих зборах, передбачено, що асоціація домагатиметься збільшення інвестицій фермерам, постачання їм потрібної техніки та мінеральних добрив, запчастин, палива, насіння, елітної породи худоби, надаватиме їм допомогу в реалізації виробленої продукції, проведенні будівництва житла, допоміжних виробничих приміщень, поліпшенні побутових умов. Однак існували труднощі у переведенні паїв в акції та надання їм правового статусу. На цей період не визначено механізм перетворення паїв в акції та включення їх у внутрігосподарський оборот [9, с. 3-5].

На Херсонщині на кооперативних принципах створені спільні підприємства фермерів. Влітку 1995 р. 18 господарств з районів області об'єдналися у спільне підприємство «Ферма Херсонщини». Його діяльність спрямована на забезпечення фермерів матеріально-технічними ресурсами, технікою для обробки землі, надання допомоги в реалізації, переробці та зберіганні виробленої продукції. На базі спільного підприємства зосереджується техніка, яку можуть використовувати фермери за певну плату для проведення сільгоспробіт (посівна кампанія, збір врожаю тощо) [20].

Виявляються фактори, що негативно впливають на об'єднання фермерів в громадські та господарські структури: а) консервативний індивідуалізм; б) відсутність критичної маси фермерських господарств в регіоні; в) малі розміри фермерських господарств та неоднаковий ступінь їх розвиненості (на початку 1996 року в середньому по Україні на район припадало 70-75 фермерських господарств). Розбагачувався державний фонд земель запасу: з 6 млн. гектарів фермерам виділено лише 800 тисяч, 13% фонду і 2% до всіх сільськогосподарських угідь. В той же час більше половини земель запасу повернено колгоспам без договорів на їх оренду, без достатньої орендної плати, яку платили фермері-орендарі [17, с. 6].

Серед фермерів виділялось дві категорії: фермери-власники; фермери-орендарі. Фермери-власники є господарями не лише земельних угідь та певного майна, а й виробленої продукції. Специфічно склалися господарства фермерів-орендарів. Більшість із цих господарств утворювалися на землі, яка залишалася державною власністю. Одержувана від фермерів-орендарів решта направлялася в прибуток держави. Останній

потім використовувався для соціальних потреб держави та повертався землекористувачам для цілеспрямованого підвищення родючості та охорони ґрунтів. Ряд фермерів-орендарів господарює на землях, які здали їм в оренду колишні члени колективних сільгосп підприємств [31, с. 226-227]. У селі Кульчиці Самбірського району Львівської області за рішенням загальних зборів припинила діяльність місцева селянська спілка, а 385 її колишніх членів із загальної чисельності 410 (тобто 94%) заявили про здачу належних їм земельних паїв в оренду фермеру Юрію Тарасовичу Гуті. Працюючи до цього два роки на орендних умовах з 50 селянами, він видавав їм по півтори-дві тонни зерна орендної плати, що у кілька разів перевищувало кількість зерна, яке селяни одержували з спілки. Крім того, він організував закупівлю тварин у селян, виплачуючи їм гроші відразу. У 1996 році Ю. Гута орендував 1570 гектарів землі. Він створив ферму великої рогатої худоби (понад тисячу голів) і свиноферму. До того ж, Ю. Гута організував кілька переробних і торговельних підприємств. Понад сотню тонн високоякісної продукції виробляв фермерський ковбасний цех. Став до ладу цех переробки цикорію. Ритмічно працювали його прилавки по реалізації фермерської сільгосппродукції у Самборі, Дрогобичі та Трускавці [12]. Широкого розмаху набула ця форма орендування у Івано-Франківській області. У 1995 р. тут селяни здавали свої земельні паї в оренду 18-ти фермерам.

Є фактори, які не сприяли розвитку фермерства. По-перше, на місцях ігнорувалися настанови, які містилися у законодавчих та нормативних актах, про надання фермерам 7-10% сільськогосподарських угідь із земель запасів, що, природно, стримує становлення і розвиток фермерства. По-друге, часто фермерам відводилися земельні ділянки у різних місцях і на значній відстані одна від одної, або ж далеко від сіл, а також на гірших за родючістю землях. По-третє, не забезпечується фінансова підтримка та кредитування фермерських господарств, внаслідок чого вони відчувають гостру потребу у паливно-мастильних матеріалах, техніці, агрохімікатах та інших промислових товарах. По-четверте, недостатньо виділялося коштів із місцевих бюджетів на розвиток виробничої та соціальної інфраструктур: багато фермерів, особливо котрі господарювали на принципах оренди, соціально незахищені. На нараді активістів фермерського руху України, яка відбулась 20 січня 1996 року в Кабінеті Міністрів України, значна увага приділялась питанням фінансової підтримки фермерів, обліку та оподаткування фермерських господарств. Відзначалось, що проблематичним є подальше розширення землекористування фермерських господарств внаслідок затримки видачі сертифікатів на земельний пай у багатьох господарствах [11].

Висновки. Таким чином, в означений період на основі плюралізму форм власності в аграрному секторі утверджуються нові господарські структури, змінюється соціальний склад працівників сільськогосподарського виробництва, їх відносини з державою, створюються умови для утвердження ринкової економіки в Україні в цілому. Економічні перетворення у аграрному секторі здійснюються по 4 напрямках.

Перший – здійснення земельної реформи, основними завданнями якої є: - передача земель у колективну та приватну власність громадян, створення резервного фонду для соціальної сфери села, інших загальнодержавних і місцевих потреб; вартісна (грошова) оцінка земель та поступове включення її у кругообіг аграрного капіталу; паювання земель колективної власності та сертифікація паїв; забезпечення прав вільного виходу з колективних сільськогосподарських підприємств їх членів та одержання ними безкоштовно у приватну власність земельних паїв у натурі (на місцевості з видачею Державного акту) з метою вільного вибору інших форм господарювання: кооперативного, селянського (фермерського) чи особистого підсобного господарства; надання власникам земельних ділянок паїв права передавати їх у спадщину, дарувати, обмінювати, здавати під заставу, надавати в оренду і продавати громадянам України без зміни цільового призначення ділянок; запровадження реєстраційної системи руху прав юридичних і фізичних осіб щодо земельних ділянок і паїв; - створення позабюджетного земельного фонду на основі відрахувань від вартості земель і використання коштів на потребу їх охорони; - удосконалення системи відтворення природно-ресурсного потенціалу на основі нових

земельних відносин, запровадження економічних важелів стимулювання діяльності власників і користувачів земельних ділянок та пере-хід до різних способів захисту земель (залуження, заліснення тощо); створення інфра-структури ринку землі – земельних банків, посередницьких та інформаційних фірм.

Другий напрям перетворення в аграрному секторі пов'язаний із господарською реформою, яка спрямована на: - забезпечення рівних умов розвитку різних форм господарських структур ринкового типу (господарських товариств, колективних сільськогосподарських підприємств, корпорацій, кооперативів, селянських (фермерських) і особистих підсобних господарств тощо); створення мережі сервісної інфраструктури аграрного сектора, в тому числі на приватних, міжгосподарських та кооперативних засадах сільськогосподарськими товаровиробниками з використанням лізингових умов надання послуг; формування системи закупок продукції у населення, первинної її переробки, зберігання, пакування і транспортування; першочергове перетворення переробних і агросервісних підприємств у відкриті акціонерні товариства за участю сільськогосподарських товаровиробників, а державних сільськогосподарських підприємств – у колективні сільськогосподарські підприємства чи у відкриті акціонерні товариства. На основі утвердження господарських структур ринкового типу створювати-муться корпоративні сільськогосподарські підприємства шляхом добровільної гори-зонтальної інтеграції їх структурних підрозділів або приватно-орендних підприємств.

Третій напрям виявляється у розвитку селянських (фермерських) та особистих господарств за рахунок земель запасу та оренди земельних ділянок, що перебувають у державній, колективній та приватній власності. Вони мають право засновувати кооперативи по виробництву і реалізації сільськогосподарської продукції та інших видів діяльності.

Четвертий напрям проявляється в організації ринків сільськогосподарської продукції і продовольства шляхом забезпечення товаровиробникам вільного вибору напрямів виробничої діяльності, способів і форм реалізації продукції та придбання матеріально-технічних ресурсів. При організації ринків враховуються такі основні принципи: а) вільний рух і розподіл продукції; б) організація великих оптових ринків і ярмарків та середніх оптово-роздрібних торгів і торгових структур; в) прямий зв'язок оптових, оптово-роздрібних і роздрібних ринків; г) створення розгалуженої мережі незалежних (немонополізованих) оптових ринків, аграрних бірж, селянських торгових домів, оптово-роздрібних складів ринків; д) організаційна і економічна інтеграція учасників виробництва, переробки і збуту продукції; є) державний протекціонізм сільськогосподарським товаровиробникам щодо їх соціально-економічного захисту в ринковому середовищі.

Станом на 1 січня 1996 р. до 35 млн. гектарів були власністю КСП, радгоспів, сільгоспокооперативів, селянських спілок, агрофірм. Понад 5 млн. гектарів оброблялися в особистих підсобних господарствах громадян, до 700 тис. гектарів – фермерами [16].

Отже, утвердження багатокладності на основі поєднання приватної та колективної власності призводить до виникнення і розвитку нових форм господарювання у сільськогосподарському виробництві. Щоправда, поки що в аграрному секторі ще є господарства, які діють за статутами сільськогосподарських артілей. Основною формою господарювання залишаються КСП, радгоспи і інші державні і міжгосподарські підприємства. Одночасно утверджуються господарства, які базуються на колективно-приватній формі власності на землю та засоби виробництва. Це акціонерні товариства, асоціації пайовиків, асоціації кооператорів, селянські спілки, орендні господарства, підсобні господарства промислових підприємств і військових частин, навчальних закладів і науково-дослідних установ. Розвиваються фермерські господарства. Збільшується кількість підсобних господарств міських жителів, сільських пенсіонерів.

1. Агрофирма «Заря»: опыт и практика. – Правда Украины. – 1996, 6 августа.
2. Архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Ф.Р-27. Оп. 1. Спр. 445. Арк. 79; Спр. 500. Арк. 4; Спр. 501. Арк. 3, 81, 85.
3. Там само. Ф.Р-27. Оп. 1. Спр. 503. Арк.41.

4. Там само. Спр. 445. Арк. 71-76; Спр. 504. Арк. 40-42.
5. *Бакуменко І.* Колгосп пропонує вибір. – Сільські вісті. – 1991, 24 травня.
6. *Баланиук І.Ф.* Аграрна реформа на післяприватизаційному етапі розвитку. – Економіка АПК. – 1996. – №4. – С. 23-28.
7. *Гладій М.* Особливості аграрної реформи у Львівській області. – Економіка України. – 1996. – №5. – С. 37-41.
8. Голос України. – 1996, 14 червня.
9. Дем'яненко М. Від паювання до акціонування в АПК. – Економіка, закон, ринок. – 1994. – №4. – С. 3-5.
10. За незалежність. – 1993, 17 квітня.
11. Зустріч з фермерами. – Урядовий кур'єр. – 1996, 21 січня.
12. *Катрич Н.* Фермер Гута іде далі. – Агро-Україна. – 1996. – Липень. – №8.
13. *Лазня В., Лазня І., Бойко В.* Про необхідність розвитку агропромислових формувань ринкового типу. – Економіка України. – 1996. – №2. – С. 64-70.
14. *Македонський А., Білоусько Т., Грищенко О.* Становлення та розвиток фермерства в Харківській області. – Економіка України. – 1996. – №5. – С. 87-88.
15. *Плугатор Р.І.* Організація і розвиток сільськогосподарських формувань. Дис ... канд. економ. наук. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1995. – 144 с.
16. Поточний архів Адміністрації Президента України. Бюлетень "Україна та її регіони". – 1996.
17. Поточний архів Асоціації фермерів України. Доповідь М.І. Шкарбана на VI з'їзді АФУ «Стан та перспективи розвитку фермерства в Україні». – 1996. – Лютий.
18. Поточний архів Інституту аграрної економіки УААН. Про розвиток земельно-орендних відносин в колективних сільськогосподарських підприємствах та основні положення механізму їх практичної реалізації. – 1995.
19. Поточний архів Міністерства сільського господарства і продовольства України. Довідка про землезабезпеченість фермерських господарств. 1996. Січень.
20. Там само. Довідка про нові агропромислові формування в системі Мінсільгосппроду України. 1995. Вересень.
21. Там само. Довідка про нові агропромислові формування в системі Мінсільгосппроду України. – 1995. Квітень.
22. Там само. Довідка про нові агропромислові формування в системі Мінсільгосппроду України. – 1996. Січень.
23. Про промислово-фінансові групи в Україні. Закон України від 21 листопада 1996 року. – Голос України. – 1996, 21 травня.
24. *Прудка Н.* Агропромышленный комплекс Украины может стать основным поставщиком валюты. При условии его реформирования. – Финансовая Украина. – 1995, 15 июня.
25. *Саблук П.Т.* и др. Состояние и основные направления дальнейшего развития специализации, кооперации в сельском хозяйстве республики (доклад-анализ). – К.: Институт аграрной экономики НАНУ, 1990. – 26 с.
26. Село: від КСП до ВАТ? – Голос України. – 1996, 13 травня.
27. Село годує і ... буде. – Урядовий кур'єр. – 1996, 11 червня.
28. *Федієнко П.* Агрофірми. – Пропозиція. – 1996. – №3. – С.46-47.
29. *Черевко Г.* Фермерські кооперативи в розвинутих капіталістичних країнах. – Земля і воля. – 1992. – №13. – Квітень.
30. *Щепаєнко П.В., Палий Д.М.* Внутрихозяйственная и межхозяйственная кооперация. – К.: Урожай, 1988. – 56 с.
31. *Юрчишин В.* Розвиток сільськогосподарських підприємств і після приватизаційний період. – У кн.: Економіка України та шляхи її подальшого реформування. – К.: Генеза, 1996. – 323 с.

References

1. Agrofirma «Zaria»: opyt i praktika. – Pravda Ukrainy. – 1996, 6 avgusta.
2. Arhiv Ministerstva silskoho hospodarstva i prodovolstva Ukra]ni. F.R-27. Op. 1. Spr. 445. Ark. 79; Spr. 500. Ark. 4; Spr. 501. Ark. 3, 81, 85.
3. Там само. F.R-27. Op. 1. Spr. 503. Ark.41.
4. Там само. Спр. 445. Арк. 71-76; Спр. 504. Арк. 40-42.
5. *Bakumenko I.* Kolhosp proponuie vybir. – Silski visti. – 1991, 24 travnia.
6. *Balaniuk I.F.* Agrarna reforma na pisliaprivatizatsiinomu etapi rozvytku. – Ekonomika APK. – 1996. – №4. – S. 23-28.
7. *Gladii M.* Osoblyvosti agrarnoi reformy u Lvivskii oblasti. – Ekonomika Ukrainy. – 1996. – № 5. – S. 37-41.
8. Golos Ukrainy. – 1996, 14 chervnia.
9. *Demianenko M.* Vid paiuvannia do aktsionuvannia v APK. – Ekonomika, zakon, ryнок. – 1994. – №4. – S. 3-5.

10. Za nezalezhnist. – 1993, 17 kvitnia.
11. Zustrich z fermeramy. – Uriadovyi kurier. – 1996, 21 sichnia.
12. *Katrych N.* Fermer Huta ide dali. – Agro-Ukraina. – 1996. – Lypen. – №8.
13. *Laznia V., Laznia I., Boiko V.* Pro neobkhdnist rozvytku ahropromyslovykh formuvan rynkovoho typu. – Ekonomika Ukrainy. – 1996. – №2. – S. 64-70.
14. *Makedonskii A., Bilousko T., Grishchenko O.* Stanovlennia ta rozvytok fermerstva v Kharkivskii oblasti. – Ekonomika Ukrainy. – 1996. – №5. – S. 87-88.
15. *Pluhator R.I.* Orhanizatsiia i rozvytok silskohospodarskikh formuvan. Dis ... kand. ekonom. nauk. – K.: Instytut ahrarynoyi ekonomiky UAAN, 1995. – 144 s.
16. Potochnii arkhiv Administratsii Prezydenta Ukrainy. Biuletyn “Ukraina ta ii rehiony”. – 1996.
17. Potochnii arkhiv Asotsiatsii fermeriv Ukrainy. Dopovid M.I. Shkarbana na VI zizdi AFU «Stan ta perspektyvy rozvytku fermerstva v Ukraini». – 1996. – Liutyi.
18. Potochnii arkhiv Instytutu ahrarynoyi ekonomiky UAAN. Pro rozvytok zemelno-orendnykh vidnosyn v kolektyvnykh silskohospodarskykh pidpryemstvakh ta osnovni polozhennia mekhanizmu ikh praktychnoi realizatsii. – 1995.
19. Potochnii arkhiv Ministerstva silskoho hospodarstva i prodovolstva Ukrainy. Dovidka pro zemlezabezpechenist fermerskikh hospodarstv. – 1996. Sichen.
20. Tam samo. Dovidka pro novi ahropromyslovi formuvannia v systemi Minsilkhosprodu Ukrainy. – 1995. Veresen.
21. Tam samo. Dovidka pro novi ahropromyslovi formuvannia v systemi Minsilkhosprodu Ukrainy. – 1995. Kviten.
22. Tam samo. Dovidka pro novi ahropromyslovi formuvannia v systemi Minsilkhosprodu Ukrainy. – 1996. Sichen.
23. Pro promyslovo-finansovi hrupy v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21 lystopada 1996 roku. – Golos Ukrainy. – 1996, 21 travnia.
24. *Prudka N.* Ahropromyshlennyy kompleks Ukrainy mozhete stat osnovnym postavshchikom valiuty. Pri uslovii ego reformirovaniia. – Finansovaia Ukraina. – 1995, 15 iunია.
25. *Sabluk P.T.* i dr. Sostoiannie i osnovnye napravleniia dalneyshego razvitiia spetsializatsii, kooperatsii v selskom khoziaystve respubliki (doklad-analiz). – K.: Institut ahrarynoyi ekonomiky NANU, 1990. – 26 s.
26. Selo: vid KSP do VAT? – Golos Ukrainy. – 1996, 13 travnia.
27. Selo hoduie i ... buduie. – Uriadovyi kurier. – 1996, 11 chervnia.
28. *Fediienko P.* Ahrofirmy. – Propozitsiia. – 1996. – №3. – S.46-47.
29. *Cherevko H.* Fermerski kooperatyvy v rozvynutykh kapitalistychnykh krainakh. – Zemlia i volia. – 1992. – №13. – Kviten.
30. *Shchepienko P.V., Paliy D.M.* Vnutrihoziaystvennaia i mezhoziaystvennaia kooperatsiia. – K.: Urozhay, 1988. – 56 s.
31. *Yurchishyn V.* Rozvytok silskohospodarskikh pidpryemstv i pislia pryvatyzatsiinyi period. – U kn.: Ekonomika Ukrainy ta shliakhy ii podalshoho reformuvannia. – K.: Geneza, 1996. – 323 s.

Кравченко Н.Б.

Реформирование форм собственности и хозяйствования в сельскохозяйственном производстве Украины во второй половине 80-х – первой половине 90-х годов XX столетия.

На основании опубликованных и архивных материалов определены особенности реформирования форм собственности и хозяйствования во втором блоке АПК Украины во второй половине 80-х – первой половине 90-х годов XX столетия.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сельскохозяйственное производство, реформирование, формы собственности, формы хозяйствования.

Kravchenko N.B.

The reformation of property forms and economic management in Ukrainian agriculture during 80-90th of XX century.

The manuscript determines features and a specific of the property forms changes and general economic management in the second block of agroindustrial complex of Ukraine having intervened from 1991 to 1996. The article data were picked up archives, manuscripts, monographs, journals, ministries documents, etc.

The plurality of ownership in agriculture provokes the formation of a new economic structure, social changes among agricultural workers and their relationship with the state authorities, a market economy accelerating in Ukraine.

It is shown that the establishment of stratification based on a combination of private and collective ownership leads to the development of the new forms of management in agricultural production. There are economies acting in the agricultural sector of Ukraine under the Charter of agricultural cooperatives. The main forms of agricultural management in the designated period were: PCB, state farms and other economies. At the same time are developed economies heving collective-private ownerships on land and production goods. They are: joint-stock companies,

---

associations of shareholders, associations, cooperatives, peasant associations, rental management, farms and industrial units, educational institutions and research institutions. The farms are also developing.

Keywords: *agroindustrial complex, reformation, forms of property and general economic management.*